

Աղաչանք.

Քերտուղ.

891.99

Ա-44

1908թ.

ԳԵՕՐՈՂԼԻ

ԾԿՈՒ
ԱՄԷԼ 1885

Am-1334

ԹԻՖԼԻՍ

Տպարան «ԷՊՕԽԱ» Գանձակալա փող. 3.

1898

891-99

Ա-44

APM.

13-2204a

891.39
Ա-44

Ղ. ԱՂԱՅԵԱՆ

3-2204a-133
19 NOV 2010
894

Ք Ե Օ Ր Օ Ղ Լ Ի

ԱՐԿԱՅԵՆԵՐ

ՔԵՕՐՕՂԼՈՒ ԿԵԸՆՔԻՅ

1. ՔԵՕՐՕՂԼԻՆ ԿԱԼԱՆԱԻՐ
2. ՔԵՕՐՕՂԼԻՆ ՋԱՂԱՑՊԱՆ
3. ՔԵՕՐՕՂԼՈՒ ԹՈՒՐԸ

Նըւէր հայ կարիճներին

Ихв. № 21078

ԹԻՖԼԻՍ

Տպարան «ԷՊՕԽԱ» Գանձակայա փող.
1908

18719

39501-63

ՔԵՐԲՈՂԼԻՆ ԿԱԼԱՆԱԽԱՐ

Քեթորօղլին գող չէր և ոչ աւագակ, այլ մի ինքնագլուխ իշխան, իսկ այդ անկախութեանը հասել էր նա իր անվեհերութիւնովը և քաջագործութիւններովը: Նա չէր յափշտակոււմ և կողոպտոււմ, այլ հարկ ու մաքս էր առնում և չրտւողներին անխնայ պատժում: Բայց Իրանի թագաւորը նրան համարում էր աւագակ. այսպէս էին ճանաչում նրան և սուլթաններն ու խալիֆները, որոնց կարծիքը Քեթորօղլու համար նշանակութիւն չունէր. նա այսպէս էր դատում—

«Եթէ հարկ տանելը մեզք է, ինչո՞ւ իրանք տանում են: Եթէ հնազանդելը լաւ բան է, ինչո՞ւ իրանք ինձ չեն հնազանդում: Իրանք զօռով ու բռնութեամբ են տիրում աշխարհին, ես էլ իրանց պէս կը վարւեմ: Այդ բարբարոս աւազակները իրանց աչքի գերանը չեն տեսնում, բայց համարձակում են իմ աչքումը շիւղ գտնել: Իրանք իրանց աւազակ չեն համարում, չը նայած, որ նոյն իսկ Աստուծու փառքն են յափշ-

տակում, իսկ ինձ՝ Աստուծու ամենախոնարհ ծառայիս՝ համարում են աւագակ:

Այսպէս էր դատում Քեօրօղլին, իբրև բնութեան պարզ որդի, որի գլուխը լցած չէր գանազան կանխակալ կարծիքներով:

Բայց ամենայն օր գանգատ ու բողոք էր, որ անընդհատ հասնում էր Իրանի թագաւորին, որին յանդիմանում էլ էին, թէ՛ եթէ դու ես մեր թագաւորը, ազատիր մեզ Քեօրօղլու ձեռից, որ քեզ ծառայենք, իսկ եթէ ոչ՝ մենք կամայ աւամայ պիտի Քեօրօղլուն հպատակենք, նրան ծառայենք: Եւ անա ինչ էին ասում իրանց գանգատներում Քեօրօղլու մասին --

Նա, ասում էին, թալանում է քարւանները, գերի է տանում հարուստ վաճառականներին և մինչև մեծ փրկանք չի առնում, բաց չի թողում:

Գիւղացիներին ոտքի է կանգնեցնում իրանց խաների ու բէգերի դէմ, կոտորում և կոտորել է տալիս կալածատէրերին ու տէրութեան կապալառուներին, և այսպէսով իր կողմն է գրաւում երկրագործ ժողովրդին: Կոտորում է հարկահաններին և հաւաքած հարկերը բաժանում չքաւոր գիւղացիներին:

Շատ անգամ կտրում է գիւղացոց յարաբերութիւնը քաղաքացոց հետ, ուտեստի պաշարը թանգացնում, և մինչև քաղաքներից մեծ վճար չի առնում, յարաբերութեան կապը չի արձակում:

Քրիստոնեաներին առանձին պաշտպանութիւն է ցոյց տալիս և նրանց պաշտպանութիւնը դառնում ամեն տեղ:

Որտեղ մի կարգէ դուրս քաջ տղամարդ կայ, գնում է Քեօրօղլու դրօշակի տակ մտնում: Որտեղ մի փախստական և մահապարտ կայ, նրա հովանաւորութեանն ու պաշտպանութեանն է դիմում: Այսպէսով նա կազմակերպած խումբեր ունի երկրի բոլոր ամուր տեղերում: Բոլոր անմատչելի բերդերին տիրելով՝ ամենի վրայ իր աւանդն է դրոշմել: Բոլոր խումբերն իրար հետ սերտ կապ ունին, և հարկաւոր դէպքերում միմեանց օգնութեան են հասնում:

Ամեն հաւատի ու ցեղի մարդ կայ նրա խմբի մէջ, բայց միանգամ այդ խմբի մէջ մտնելով՝ ոչ մի հաւատի չեն ծառայում, ամենքն էլ միապէս դառնում են անհաւատ և ծաղրում ամեն հաւատ: Չեն ընդունում միայն այն մարդիկը, որոնք որ և է քաջութիւնով իրանց յայտնի չեն կացուցել, կամ որ և է դժւար յանձնարարութիւն և փորձ չեն կատարել: Ինքը պաշտելու չափ սիրում է ամեն մէկին և ամենի յիմար կամքը կատարում, նոյն իսկ իր կեանքը փոխելի տակ դնելով: Բոլոր սիրահարներին իրանց մուրազին է հասցնում, բերելով նրանց սիրոյ առարկան: Ինքն էլ ամեն մի բերդում մի առանձին սիրունի ունի: Իրանց սիրունիները փակւած չեն պահում, նրանք պարտաւոր են գինաւարժութեամբ պարսպել, ձիա-

վարութիւնն զիտենալ և հարկաւոր դէպքերում քաջութեամբ կուել։ Այս կերպով աճա նա հաւաքել է երկրի ամենագեղեցիկներին և ամենաքաջերին, որոնք հմայւածի պէս անձնւիրութիւն են ցոյց տալիս նրան, և անհաւատ լինելով՝ նրան միայն հաւատում ու սիրում։

Քօրօղլին ամենից շատ վնաս էր հասցնում Իրան աշխարհին։ Այդ ատելութիւնը ժառանգական էր, հօրից որդուն անցած։ Բայց Քօրօղլուն ժամանակակից Իրանի թագաւորը մի վեհանձն մարդ էր։ Նա երբ որ լսում էր Քօրօղլու քաջութիւնը, մաքումն ասում էր. «Եթէ ես թագաւոր չը լինէի, ամենայն ուրախութեամբ Քօրօղլու քաջերից մէկը կը դառնայի, նրա պէս ազատ կեանք կը վարէի»։ Այս պատճառով նա անաղին զօրքով, (մօտ երեսուն հազար հոգուց բաղկացած) ուղարկեց իր ամենից փորձառու զօրապետին— Բօլի բէգ անունով և պատուիրեց նրան, որ Քօրօղլուն կախնաւորէ, պաշարելով այն բերդը, ուր որ նա կը լինի։ Սպանելու հրաման չը տուաւ, ընդհակառակը, ասեց, որ եթէ Քօրօղլուն սպանես, քեզ կախազան կը բարձրացնես։ Եթէ քաջ ես, նրան պէտք է բերես ինձ մօտ ողջ առողջ։

Իրանի թագաւորը չէր ուզում զրկւիլ Քօրօղլու պէս մի անւանի հերոսից, և ուզում էր նրան իր մօտ տանել և նրանով յաղթել իր ար-

տաքին թշնամիներին։ Բօլի-բէգը նախ պիտի աշխատէր զանազան խոստումներով Քօրօղլուն հրաւիրել շահի մօտ, իսկ եթէ այդ չը յաջողէր, միայն այն ժամանակ պիտի գործ դնէր իր անաղին բանակի ուժը։

Քօրօղլին այդ ժամանակ գտնւում էր մեր երկրումը, որ Իրանի իշխանութեան տակն էր։ Երբ էր այդ ժամանակը, յայտնի չէ, և ոչ տեղն է յայտնի որոշակի։

Թագաւորի մտադրութիւնը Քօրօղլու մասին թէպէտ անկեղծ էր, նա անշուշտ մեծ պատւի կը հասցնէր Քօրօղլուն, բայց Քօրօղլին աւելի լաւ էր համարում Հայաստանի հովասուն լեռներում ազատ աւազակ համարւիլ, քան թէ շահնշահի եռապարիսպ պալատում նոյն իսկ շահ լինել, ուր մնաց, որ ինչքան էլ մեծ իշխան լինէր, զարձեալ շահի ստրուկը պիտի համարուէր։ Լինել հպատակ, թէև հազար ու մէկ շքանշանով զարդարւած՝ ասելի էր բնութեան ազատ զաւակին։

Քօրօղլին սովորութիւն ունէր շատ անգամ ծպտած ման դալու։ Նստում էր մի իշի կամ ջուրու վրայ, աշըղի հազուստով (աշըղները ջուկ հագուստ ունէին հնումը), սաղը մէջքից կախած, առանց որ և է գէնքի և գիւղէգիւղ թափառելով, զանազան տեղեկութիւններ էր հաւաքում, և ըստ այնմ իր զգուշութիւնը գործ դնում և անելիքն անում։ Մէկ անգամ էլ հէնց այսպէս ծպտած ժամանակ լսում է, որ Բօլի-բէգը եկել է մեծ

դօրքով և բանակ է դրել Թօնա գետի մօտ: Եկել է ոչ իբրև զօրքով պատերազմ, այլ իբրև մի ցեղապետ իր ժողովրդով ամառանոց, իր հետ բերել է և իր կանանցը: Բոլոր հարիւրապետներն ևս բերել են իրանց գերդաստանը, որով կազմել են մի թաթարական օրդու: Իրանց հետ ունին նաև ոչխար, տաւար, ուղտեր և ամենայն ինչ: Ի հարկէ այս աւելորդ բաներն այնքան շատ չէին, որ խկոյն չիմացէր, թէ սա մի խաջնաբաժ ժողովրդի չուլմն չէ մի տեղից միւս տեղ, այլ պատերազմական նպատակ ունեցող մի բանակ է:

Քեօրօղլին, առանց երկար մտածելու, իր ջորին քշում է ուղիղ դէպի այդ բանակը, որ կշռէ նրա որպիսութիւնը: Հէնց որ նրան տեսնում են, իբրև աշըղի, ամեն մէկն իր կողմն է քաշում և հրաւիրում, բայց Քեօրօղլին ոչ մէկին չի լսում, քշում է ջորին և իջնում զօրապետի վրանի առջև: Բօլի-բէզը շատ ուրախանում է և հրամայում է նրան ցոյց տալ իր շնորհքը, զարմացնել իր խաղերով, և եթէ գիտէ, Քեօրօղլու խաղերիցն ասէ: Այս առաջարկութիւնից օգուտ քաղելով՝ Քեօրօղլին ասում է հետևեալ խաղը մեղմացնելով իր ահեղ ձայնը, որ չը ճանաչւի:

Ո՞վ կաք այս բանակում իմ ծանօթներից,
Շուտով իմ քաջերին մի լուր հասցըրէք.
Թող յարձակին ամեն կողմից խմբերով՝

Ինձ էլ մէկ վահան ու մի թուր հասցըրէք.
Հասէք, շուտով հասէք,
Մի լուր հասցրէք:

Ասեցէք՝ եկել են դեղնած բօստանչիք,
Արխաջրով փորերն ուռած թուլուղչիք,
Սուր չը տեսած, բանից փախած փինաչիք,
Եկէք այս խեղճերին առողջացրէք.
Հասէք, շուտով հասէք,
Մի լուր հասցրէք:

Չեն ճանաչում արծիւն ազուաւի շորում,
Չորս կողմից ծաղրում են ու կոցահարում,
Քեօրօղլուն բռնելու թակարդ են լարում,
Եկէք սրանց գլխում մի խելք մացրէք.
Հասէք, շուտով հասէք,
Մի լուր հասցրէք:

Քեօրօղլու խաղի միտքը լաւ հասկացան նրա բարեկամ լրտեսները և շտապեցին լուր տանելու նրա քաջերին: Բայց Բօլի-բէզն ևս կասկածի եկաւ, թէ սա ինքը չէ արդեօք Քեօրօղլին, և հարցրեց.

—Աշըղ, այդ խաղը երբ է ասել Քեօրօղլին:
Քեօրօղլին պատասխանեց.

—Միթէ քեզ յայտնի չէ, խան, որ փաղիշահը քանիցս անգամ ուզեցել է կալանաւորել Քեօրօղլուն. մէկ անգամ էլ Բօլի-բէզին է ուղարկում մեծ զօրքով: Քեօրօղլին աշըղի հազու-

սոսլ պատահմամբ ընկնում է նրա բանակը, ուր
և ասում է այս խաղը, որով իմաց է տալիս իր
քաջերին, թէ ուր է ընկել ինքը, և նրանք էլ
դալիս են ազատում:

— Այդ Բօլի-բէզը չի լինում, աշըդ, այլ գու-
ցէ Վէլի բէզը լինի եղած: Բայց դու այս ասա,
ինչո՞վ ես հաստատում, որ դու ինքըդ չես Քե-
օրօղլին, որովհետեւ ինքըդ քեզ մատնում ես, խոս-
տովանելով, որ Քեօրօղլին երբեմն ծպտելով՝
աշըղութիւն էր անում:

— Խան, հէնց այդպէս էլ հարցրել է Բօլին,
և տեսէ՞ք՝ Քեօրօղլին ինչ է պատասխանել —

Ինչով ուզես, Բօլի, ես երբում կուտեմ,
Որ ես մի խեղճ հայ եմ և ոչ Քեօրօղլին.
Երկինք, գետինք, Աստուծ վկայ կը կանչեմ,
Որ ես մի խեղճ հայ եմ և ոչ Քեօրօղլին.

Հայ եմ, հայ, հարայ,

Հայ եմ, ուղիղ հայ:

Հայի ձեռին դու չես տեսնիլ սուր ու թուր,
Այդ բանն արգելել է մեր մեծն Այսմաուր,
Թէկուզ գլխիս թափես հազար թուր ու մուր,
Ես մի անբախտ հայ եմ և ոչ Քեօրօղլին.

Հայ եմ, հայ, հարայ,

Հայ եմ, ուղիղ հայ.

Եթէ թուրը ձեռին Քեօրօղլուն տեսնես,
Հաւատա ինձ, Բօլի, դու կը սարսափես,

Թէպէտ սաղ էլ ունի, երգում է ինձ պէս,
Բայց ես մի խեղճ հայ եմ և ոչ Քեօրօղլին,

Հայ եմ, հայ, հարայ,

Հայ եմ, ու ուղիղ հայ:

— Սպասիր, աշըդ, ասում է Բօլին, այդ իմ
հարցի պատասխանը չէր: Ես իսկական Բօլի-բէզն
եմ և ոչ Ալին կամ Վէլին, և հիմա ուղղակի
հարցնում եմ քեզ. ինչո՞վ ես ապացուցանում, որ
դու Քեօրօղլին չես:

— Խան, ես այդպէս չը հասկացայ, պա-
տասխանեց Քեօրօղլին, - ես հէնց իմացայ, թէ
դու Բօլի-բէզի հարցումը տըւիր, ես էլ Քեօրօղ-
լու պատասխանն ասեցի: Եթէ ինձ վրայ կասկած
ունիս, որ մտքովս անցնել չէր կարող, ուրեմն
լսիր իմ պատասխանը:

Քեօրօղլին ուզում էր միայն զբաղեցնել
Բօլի-բէզին, մինչև կը հասնեն իր քաջերը, բայց
և այնպէս, նա այլ ևս չի ուզում իրան նւաս-
տացնել և յայտնում է, թէ և մութ կերպով, որ
ինքն է Քեօրօղլին և ունի հայկական ծագումն:

Ես մի Զալալի եմ, անուշա է Ռուշան,
Հօրս անունն է Խոր*, մօրըս՝ Խորիշան.

* Աւանդութիւն կայ, որ Ռուշանի հայրը քեօր
չի եղել, որ կը նշանակէ կոյր, այլ Խոր կամ Խոս, որ
մի հայ է եղել Խորխոռունաց ցեղից, բայց աւագակ
դառնալով՝ խառնել է Զալալի ասած քրդական ցեղի
հետ և համարել քուրդ կամ թուրքմէն: Այդ ժամա-
նակ ահա նրա Խոս անունը աղաւաղել զառել է քեօր
և յետոյ էլ կարծւել է, թէ նա կրօր է եղել...

Արհեստով աշըղ եմ, ինչպէս տեսնում էք,
Որ ես Քեօրօղլին չեմ, անա ձեզ նշան:

Կանչում եմ նշան նշան,
Պատմում եմ նշան նշան,
Մարդն ունի մարդու պատկեր,
Շունն էլ ունի շան նշան:

Եթէ իրաւ ես լինէի Քեօրօղլին,
Իմըս լինէր նրա թուրը, նրա ձին,
Ոչն ժամանակ կը տեսնէիր, Բօլի-բէդ,
Որ Քեօրօղլուց պակաս քաջ չէ Սօրօղլին:

Ձեմ թաքցնում, խոր եմ խոր,
Իմ թշնամուն խորեմ խոր,
Աղբիւրի պէս բարակ եմ,
Ծովի նման խոր եմ, խոր:

Քեօրօղլին է իմ սիրելին, իմ խանը,
Ես նրա երգիչն եմ, նա իմ պաշտպանը,
Նրա անեղ ձայնը միայն լսելով՝
Դողում, զարհուրում է ողջ Պարսկաստանը:

Վախ չունիմ մահ ու անից,
Ազատ եմ մահու անից,
Մարդիկ մահով չեն մեռնում,
Այլ միայն մահու անից:

Սօրօղլին եմ, ոչ մի բանից ան չունիմ,
Ինքս մեծ իշխան եմ, թէև դան չունիմ,

Թող ողջ լինի միայն իմ դօշ Քեօրօղլին,
Սուլթան ու խաներից ոչ մի շահ չունիմ:

Ձեմ սիրել խան ու սուլթան,
Կատեմ իշխան ու սուլթան,
Սան կայ՝ մի խան չարժէ,
Սուլթան կայ՝ անուս—ուլ—թան:

Այս երգից յետոյ Բօլի-բէզն ասում է.

—Աշըղ, իրաւ որ դու քուրդ ես ու քրդա-
վարի էլ խաբում ես ինձ: Եթէ դու Քեօրօղլին
չես, այլ Սօրօղլին, այդ ինձ համար միևնոյն է,
Երկուսդ էլ վտանգաւոր էք: Ես Սօրօղլուն կը
բռնեմ, թող Քեօրօղլին դայ նրան ազատէ:

Այս ասելուց յետոյ՝ Քեօրօղլու ոտները կա-
պել է տալիս, ուզում է կապել տալ և կռները,
բայց Քեօրօղլին խնդրում է, որ կռներն ազատ
թողնեն ու սաղը ձեռքիցը շառնեն ասելով—

—Սան, այս շատ մեծ պատիւ է, որ ինձ
տալիս էք: ասած է՝ «մէկ օրւայ խանութիւնն էլ
է խանութիւն». դուք մէկ օրով ինձ Քեօրօղլի
էք շինում, թոյլ աւէք ուրեմն Քեօրօղլու խա-
ղերիցն ասեմ ձեզ համար, մինչև կը բռնէք իս-
կական Քեօրօղլուն և խեղճ աշըղիս կազատէք:
Եւ Քեօրօղլին սկսեց բռն Քեօրօղլու անեղ
ձայնով հետեւալ խաղը:

Բօլի, նամազդ արա, մեղքերդ քաւի,
Հրէս որտեղ որ է՝ քաջերըս կը գան:

Դադաղըդ շինել տուր, պատանըդ կարի,
հրէս հոգիդ առնող գէւերըս կը գան.

Եկէք, քաջեր, եկէք,

էլ մի ուշանաք:

Մէկ կայ հազար արժէ, հազար կայ ոչ մին,

Ամբողջ բանակովդ չարժես իմ մէկին.

Գերանդիով, թոփուզներով ահագին,

Հրէս կացնով ջարդող գիժերըս կը գան.

Եկէք, քաջեր, եկէք,

էլ մի ուշանաք:

Քեօրօղլուս աթոռն է անառիկ Սասուն,

Հսկաներիս թիւն է մինչև քառասուն.

Լացէք զլուխներդ, ով դուք անասուն,

Հրէս ձեզ պատառող վագրերըս կը գան.

Եկէք, քաջեր, եկէք,

էլ մի ուշանաք:

Քեօրօղլու ահեղ ձայնից ոչ միայն մարդիկ
սարսափեցին, այլ և բոլոր անասունները, որոնք
կարծեցին թէ առիւծ է մոնչում: Սաստիկ վա-
խեցաւ և ինքը Բօլի-բէզը, բայց ինքն իրան ան-
հոգ ձեացրեց, չուզեցնալով հաւատալ, թէ նա
ինքն է Քեօրօղլին: Այս միջոցին Քեօրօղլու աչ-
քը պատահմամբ ընկաւ դէպի վարապոյրը, (որի
ետեը ծածկւած էին Բօլի-բէզի կանայքը և ծա-
կուծուկերից նայում էին Քեօրօղլուն ու հիա-
նում) և մէկի սիրունիկ աչքերը տեսնելով, մո-

ռացաւ իր քաջերին, և սկսեց իր երգը դէպի
նոյն գեղեցկունին դարձնել.

Ամպերում թաքնւած, իմ սիրուն արև,

Մէկ փայլում ես, մէկ էլ ծածկւում խաւարում.

Վանդակի մէջ դրած սոխակի նման,

Մէկ երգում ես, մէկ էլ լուծում ու տխրում.

Ինչո՞ւ, հոգիս, ինչո՞ւ,

Ինչո՞ւ ես տխրում:

Արևագուրկ ծաղիկ, անջուր, թալկահար,

Վարդ, դու կուգես քեզ մի բիւթիւ սիրահար.

Ազաւ մարդըդ քեզ անում է կոցահար,

Դիտէ որ դու իրան սրտով չես սիրում:

Ինչո՞ւ, հոգիս, ինչո՞ւ,

Ինչո՞ւ չես սիրում:

Քեօրօղլուս պէս մի քաջի ես դու արժան,

Որ դրախտ դարձնեմ այդ կեանքդ դաժան,

Դու կը լինիս իմ սիրունիս անբաժան,

Այժմէն իսկ իմ հոգին քեզ եմ նըւիրում.

Հաւատա ինձ, հոգիս,

Քեզ եմ նըւիրում:

— Լուր, յանդուգն, բղաւեց Բօլի-բէզը խան-
դառութիւնից կատաղած և հրամայեց կապուտել
Քեօրօղլու կռները: Քեօրօղլին ոչ մի ընդդիմու-
թիւն ցոյց չը տաւ: Նա այդ բոլորը մի կատակ
էր համարում, իսկ նրանց թոկերն իր համար մի
սարդի ոտայն:

Քեօրօղլու ձեռք ու ոտքը կապոտելուց յետոյ, մի թուկ էլ վզիցը կապեցին և Բօլի-բէզլի հրամանով տարան Թօնա գետի ափը, որ նրան ընկղմեն գետի մէջ առանց խեղդելու, այլ այնքան ընկղմեն և հանեն, մինչև ուժից ընկնի իսպառ և ուղիղը խոստովանի, եթէ ինքը ճշմարիտ Քեօրօղլին է:

Գետափին ձիաներ կային օրուզ տաած: Հէնց որ մօտեցաւ այդ ձիաներին, թուկերը կտրտեց, իր տանողներին քարերի պէս շպուտեց գետի մէջ, իսկ ինքը մի ոստիւնով թռաւ մի լաւ ձիու վրայ և անթամք ու անսանձ ձիու գլուխը երկու ձեռքով իր ուզած կողմն ուղղելով, գուրս պրծաւ բանակից: Այս անակնկալ դէպքի վրայ ամենքն էլ շփոթեցին ու շշկուեցին, բայց մէկ էլ որ տեսան հեռից մի թանձր փռչի բարձրացած վազում է գէպի իրանց այնպէս արագ, որ կարծես նրան մղում էր մի անեղ փոթորիկ, բոլորովին սարսափի մէջ ընկան:

Այդ թռչն ու գումանը բարձրացրել էին Քեօրօղլու քաջերի ձիաները, որոնք գալիս էին սրարշաւ և նրանց տրոփիւնի ձայնը արդէն մինչև բանակն էր հասնում: Բօլի-բէզլը, սը Քեօրօղլու կողմից յարձակելու յոյս չունէր բոլորովին, և ով կը համարձակէր մի փոքրիկ խմբով ամբողջ բանակի վրայ յարձակել, շուտով պատրաստեց զինադրելու: Բայց ինչ օգուտ: Եկողները հազարներից ընտրւած մի մի զիւցազն էին, և ի-

րանց քաջութեան համեմատ մի-մի սարսափելի մականուն ունէին ջրանշանի տեղ ստացած, ինչպէս՝ Վարազաթուր, Գայլաբերան, Փղակնձիթ, Վազրաճանգ, Սուլւածաթաթ, Անաստան, Զարհուրելի, Սալանբալա (առիւծի ձագ), Քեարքեաղան (միեղջերու), Ազրայիլ (չար հրեշտակ), Ղըխազան կամ Ղըխղոսն (քառասունին ջարդող): Քեօրօղլին չունէր ոչ մի մականուն, բայց երբեմն անւանում էր Հասարնչացք և Ահեղաձայն:

Քեօրօղլին արդէն նստել էր Ղաաթի վրայ և ձեռքն առել իր վահանն ու թուրը: Նա գալիս էր ամենի առջև: Բանակին մօտեցան թէ չէ՝ այնպէս յարձակեցին, ինչպէս ժիր հնձողները հասած արտի վրայ, և սկսեցին հնձել անխնայ: Զինաւորները հնձում էին, իսկ ձիաները ոտնատակ տալիս, կաոռում: Հնար չը կար զինադրելու, զօրքը երեսը շրջեց և փախուստ առաւ: Փախաւ և Բօլի բէզլը, բայց նրան շրջապատեցին և կալանաւորեցին: Քեօրօղլին ազատեց նրան, միայն կանայքն առաւ ձեռիցը և բաժանեց իր քաջերի մէջ վիճակով: Ինքը չառաւ ոչ մէկին, որ իր Նիգեարի սիրտը չը պակսեցնէ: Բացի Նիգեարից, որին սիրում էր բոլոր սրտով, ուրիշ կին չունէր, թէպէտ կարծում էին, որ նա շատ կանայք է պահում:

Այս փառաւոր յաղթութիւնից յետոյ երբ որ վերադարձաւ տուն, Քեօրօղլին մի փառաւոր խնջոյք տաւ, երգերով պատմեց Նիգեարին բո-

լոր անցքը և անուն անուն գովեց իր քաջերին,
մէկ մէկ թւելով ամեն մէկի արածը: Նիգեարն
էլ ի նշան շնորհակալութեան մի ահագին բաժակ
լցնում էր զինով և իր ձեռքով տալիս ամեն մէ-
կին: Գերի ընկած սիրուն տիկիններն էլ շատ
ուրախ էին, որ գերւելով, ազատուել են իսկա-
կան գերութիւնից, և փոխանակ ամենքը միասին
մի վատոյժ մարդ ունենալու, հիմա ամեն մէկը
միայնակ կուսենայ մի հերոս:

Մեր քաջերն իրանց խնջոյքը վերջացրին
հետեւեալ պարզ երգով, որ երգեցին ամենքը
միատեղ մի ուրախ եղանակով—

Հայրը պատերազմ գնաց,
Որդին ծածուկ հետեց,
Հօր գլխին սուր պըսպըղաց,
Որդին նրան ազատեց:

Այ բախտ, զրախտ,
Դրա—րա—րա—րախտ:

Հայրը որդուն գիրկն առաւ,
Նրա ճակտից համբուրեց.
Որդին թուրը ձեռքն առաւ,
Հօր թշնամուն խորտակեց:

Այ բախտ, զրախտ,
Դրա—րա—րա—րախտ:

Մայրը շատ ափսոսում էր,
(Որդին էր գեռ պատանեակ)

Նրա համար հիւսում էր
Թարմ ոստերից մի պսակ:
Այ բախտ, զրախտ,
Դրա—րա—րա—րախտ:

Որդին եկաւ յաղթական,
Հետն էլ բերաւ դեռահաս
(Իր մօր համար օգնական)
Մի դեղեցիկ նորահարս:
Այ բախտ, զրախտ,
Դրա—րա—րա—րախտ:

Մայրը եփեց ձրուձեղ,
Ուտեցրեց երկուսին.
Յետոյ շինեց փափուկ տեղ,
Պառկեցրեց միասին:
Այ բախտ, զրախտ,
Դրա—րա—րա—րախտ:

Վ Ե Ր Զ Ա Բ Ա Ն

Աշըղները երբ որ պատմում են այս ար-
կածը և վերջացնում, սովորաբար մի խրատա-
կան կամ ծիծաղաշարժ խաղ էլ իրանցից են ա-
սում կամ նոյն իսկ Քեօրօղլու ասածներից ու-
րիշ զէպքում: Իբրեւ օրինակ՝ բերենք հետեւեալ
խաղը:

Ով որ ձուկ բռնել չը գիտէ,
Կարթի պատին ի՞նչ կիմանայ.

Խըխունջներէից դո՛հ եղողը
Թարթի պատին ի՞նչ կիմանայ.
Ո՞վ է տեսել փայտից մաշա,
Կամ բօշայից դառած փաշա*:

Ով սիրում է փթած հինը,
Չի հասկանալ նորի գինը.
Քուչէքն ընկած թեթև կինը
Մարդի պատին ի՞նչ կիմանայ:

Քուրդը չի սովորիլ փեշակ,
Պղպեղը չի դառնալ մեխակ,
Ագռաւը որ դառնայ սոխակ,
Վարդի պատին ի՞նչ կիմանայ:

Սուտ չէ Քեօրօղլու ասածը,
Նրա երգածն ու խօսածը,
Փալատներում մեծացածը
Զարդի պատին ի՞նչ կիմանայ:

Աքաղաղը չէր հաւանում սոխակին,
— Կուզե՞ս, ասեց, հարցնենք աւանակին.

— Ո՛չ, ո՛չ, պատասխանեց սոխակը,
Ես աւելի հաւան եմ քո ճաշակին...

* Ամեն տնավերջում, ըստ կամի, աւելացնում են այսպիսի ասածներ:

ՔԵՕՐՕՂԼԻՆ ԶԱՎԱՅՊԱՆ

Մէկ անգամ Քեօրօղլու ծառաներից մէկը՝ Քաշալ-Համզան՝ փախել էր: Քեօրօղլին հեծաւ իր հռչակաւոր Ղաթթը, և ընկաւ Համզայի ետեւից, որ բռնէ նրան և պատժէ:

Համզան դեռ շատ չէր հեռացել: Այս րոպէս մտիկ տըւաւ ու տեսաւ որ հեռւից փոշի է բարձրանում, իսկոյն գլխի ընկաւ, որ Ղաթթի բարձրացրած փոշին է այն, ուր որ է՝ Քեօրօղլին պիտի հասնէ և բռնէ նրան: Հնար չըկար փախչելու: Նրա բախտից նոյն տեղը մի ջաղաց կար, վաղեց մտաւ ջաղացը, երես-մերեսը ալըրաթաթախ արաւ, շորերն էլ նոյնպէս, և այսպէս կերպարանափոխւած՝ դուրս եկաւ կանգնեց ջաղացի դռանը:

Քեօրօղլին ձին քշած եկաւ, և Համզային պատահելով՝ հարցրեց, թէ այս նշանով մարդ չանցում արդեօք:

— Ինչպէս չէ, պատասխանեց Համզան. քո ասած նշաններով մի մարդ մտաւ այս ըոպէս իմ ջաղացը:

— Ուրեմն բռնիր ձիս, ասաց Քեօրօղլին, և իջաւ ձիուցը:

Ձին թողեց Համգայի ձեռքին, իսկ ինքը մտաւ ջաղացը, տեսաւ որ այնտեղ ոչ ոք չըկայ, դուրս եկաւ որ բարկանայ ջաղացականի վրայ. բայց կեղծ ջաղացականը արդէն Ղոաթի վրայ էր:

— Անպիտան, ինձ խաբեցիր՝ բաւական չէ, համարձակեցար հեծնել նաեւ իմ Ղոաթին, ասաց Քեօրօղլին բարկութեամբ:

— Շատ մի խօսիր, պստասխանեց Համգան, — այժմ Քեօրօղլին ես եմ, իսկ դու գնա՛. ջաղացականութիւն արա՛. նայիր միայն, որ լաւ ադաս, կորկոս չանես: Այս ասելով Ղոաթի գլուխը շրջեց ստանակ ծառան, և՛ այսօր ես անյայտացել, թէ էգուց...

Քեօրօղլին նոր գլխի ընկաւ, որ փախչողը Համգան էր, բայց էլ ի՛նչ կարող էր անել: Նա քան քան ծիծաղելով իր միամտութեան վրայ, գլուխը թափ տըւաւ և մտաւ ջաղացը:

Քեօրօղլին սովորութիւն չունէր յուսահատուելու. այս տեսակ դէպքերը նրա միշտ ուրախ ու զւարթ տրամադրութիւնը չէին խանգարում: Նա տեսաւ որ ամբարը լիքն է ցորենով, բայց ջաղացականն ուրիշ տեղ է գնացել, ջուրը կապեց նաւի մէջ, բան ձգեց աղօրթբը: Երբ որ չախն սկսեց իր ներդաշնակ չխշըխկոցը, Քեօրօղլին նրան սպի տեղ համարեց և սկսեց երգել հետեւեալ երգը--

Ա՛յ Քեօրօղլի, ջան Քեօրօղլի,

Ա՛յ Քեօրօղլի, ջան Քեօրօղլի,

Քեզ խաբեց Համգան Քեօրօղլի, հայ, հայ, հայ...

Բայց որ դառել ես ջաղացական,

Կանչիր թող գայ դան Քեօրօղլի, ջան,

Ջան Քեօրօղլի, ջան,

Ջան Քեօրօղլի:

Ասրդուս բախտն էլ անա այսպէս,

Պարտում է ջաղացի պէս,

Մէկ օր անուելի վիշապ ես,

Միւս օր ջաղացական Քեօրօղլի:

Բայց դու էլի Քեօրօղլին ես,

Ժողովրդի սիրելին ես.

Թէկուզ ջաղացական էլ լինես,

Քեզ պատիւ կըտան Քեօրօղլի:

Թէեւ Ղոաթիցըդ զրկած,

Բայց թուր ունիս վրադ կապած.

Համգան ստրուկ, թոկից փախած,

Իսկ դու ազատ խան Քեօրօղլի:

Մօտըդ կանչիր հըսկաներիդ,

Հաւատարիմ կարիճներիդ,

Թող դան գտնեն փախած գերիդ,

Չըկորչի Համգան Քեօրօղլի:

Քեօրօղլու ձայնը շատ անեղ էր. այս երգը երգելուց յետոյ՝ բարձրացաւ ջաղացի տանիքի վրայ և այնպէս որոտաց, որ նրա ձայնը սար ու ձոր զրմբացնելով՝ հասաւ մինչև Չամլիբէլ, ուր գտնուում էր Քեօրօղլու անմատչելի բերդը: Քեօրօղլու կինը, Նիգետար խանումը, որ շատ սուր լսողութիւն ունէր, ամենից շուտ իմացաւ որ իր ամուսինը մի անակնկալ փորձանքի է հանդիպել: Իսկոյն իմաց տաւ քաջերին, որոնք մի ակնթարթում դուրս թափւեցին բերդից և հասան իրանց խմբապետին: Իրանց մէջ նշանաւոր էին Դամիւրջօղլին, Խոտր-Ալին և Գզիր-օղլի Մուստաֆա-բէգը: Երբ որ զնացին աւսան Քեօրօղլուն ջաղացալանութիւն անելիս, Առաքը խել տըւած, շատ ծիծաղեցին, և Դամիւրջօղլին մի երգով շնորհաւորեց Քեօրօղլու նոր արհեստը և նոր առուտուրը: (Որովհետև Համզան Առաքը փախցնելով՝ նրա փոխարէն իր ջորին թողել էր նրա մօտ):

Թող երգէ Դամիւրջօղլին, տեսնենք ի՞նչ է երգում և ի՞նչ ձևով:

Նոր վաճառական ես դառել,
Առտուրըդ շնորհաւոր,
Ձին տըւել ես, ջորին առել,
Առտուրըդ շնորհաւոր,
Ձին տըւել ես, ջորին առել,
Առտուրըդ շնորհաւոր, հոգիս,
Առտուրըդ շնորհաւոր:

Ալիւրըդ ջորուն կորարձես,
Բազար կը տանես կրծախես,
Դեղին ոսկիք կըհաւաքես,
Առտուրըդ շնորհաւոր:

Քեզ կասեն՝ ուստա Առուշան՝,
Երբ կըլինիս լաւ ջաղացպան,
Գըլուխ-գըլուխ շահադ՝ կրտան,
Առտուրըդ շնորհաւոր:

Դամիւրջօղլի, շատ լաւ կանես,
Որ Քեօրօղլուն գովաբանես,
Ասես՝ լաւ վաճառական ես,
Առտուրըդ շնորհաւոր...

Դամիւրջօղլին այսպէս երկար կըշարունակէր, բայց Քեօրօղլին նրան միջանադատում է ասելով՝ կատակի ժամանակ չէ, և ինքն է սկսում երգել այլ եղանակով և անեղ ձայնով.

Ծառաս փախել է մինչ Արաբըստան՝
Շուտ արէք, ուր որ է, փնտրեցէք բերէք,
Շլընքին զարկելով, կապէք կռները,
Արաբ ձիու վրայ բարձեցէք բերէք:
Շլընքին զարկելով՝ կապէք կռները,
Արաբ ձիու վրայ բարձեցէք բերէք.
Արի, հոգիս, արի, արի, անուշիկ...

¹ Քեօրօղլու իսկական անունը Ռուշան է: ² Շահադ է ասուում աղալու համար տըւած վարձը, որ մի այտնի չափով տըւում է աղացւող հատիկներից:

Իր գործած յանցանքը դրէք իր վրդին,
Որ չասեն անմեղ էր, իզուր պատժեցին.
Մորթեցէք եղան պէս, քերթեցէք կաշին,
Միսը մաս-մաս արէք, ջարդեցէք բերէք:

Քեօրօղլին եմ, ես չեմ մնալ շողացական,
Իմ Ղութին երբէք չի տիրիլ չամզան,
Գետնի տակն էլ լինի, հանեցէք նրան,
Զիու պոչից կապած՝ քաշ արւէք բերէք:

Ինչ ասել կուզի, որ Քեօրօղլու հրամանը
շուտափոյթ կատարւեց: Քեօրօղլուն պատահած
այս արկածը պատմւում է և ուրիշ ձևով:

Ծանօթութիւն: Քեօրօղլու բոլոր երգերը երեք և
դանակ ունին միայն: Այստեղ բերած երեք երգերից
ամեն մէկը ջոկ եղանակ ունի, և այդ երևում է երգե-
րի ձևից և տողերի չափից: Երգելիս՝ առաջին տան
կազմութիւնը պէտք է տալ և միւս տներին:

Ք Ե Ց Ր Օ Ղ Լ Ո Ւ Թ Ո Ւ Ր Ը

(Աւանդութիւն)

Քեօրօղլին դեռ ևս տասնընորս տարեկան
մի պատանի՝ հորթարած է լինում: Մէկ անգամ
մի փախուստ աւող հորթի ետևից քար է գցում,
որ յետ դարձնէ, քարը զիպչում է հորթին և
գնդակի պէս միջովն անցնում: Հորթը սատկում
է, իսկ նրա տէրը պահանջում է իր ապրանքի
զինը: Քեօրօղլու հայրը, որ թէպէտ կուրացած՝
բայց շատ փորձառու մարդ է լինում, ասում է
որդուն:

— Որդի, փառ չունի, մենք կը վճարենք
հորթի զինը, եթէ ինձ կը հասցնես այն հորթաս-
պան քարը: Այն քարը մի հորթից շատ աւելի
կարժէ:

Որդին բերում է քարը և տալիս հորը:
Հայրը շօշափում է քարը և ծանր ու թեթև
անելով՝ հիկատում է, որ քարը իր ծաւալի հա-
մեմատութեամբ շատ ծանր է:

— Միթէ այս քարը չի պսպղում, — հարցնում
է որդուն:

— Այո, հայր, պատասխանում է որդին:

«Սա կայծակ է», ասում է ծերունին իր մտքումը, բայց որդուց դադանի է պահում այդ: (Այն ժամանակները մթնոլորտից վայր ընկած մետաղախառն քարերը համարում էին երկնքից վայր ընկած կայծակ):

Ծերունին վերցնում է այդ քարը և գնում է մի ուրիշ գիւղ, որտեղ թուր շինող լաւ վարպետներ են լինում, որ նորագիւտ մետաղից մի թուր շինել տայ: Թուրը շինել տալուց առաջ, նոյն կտորից մի բիզ է շինել տալիս և պահում մօտը:

Վարպետները շատ գիշարութեամբ են կարողանում թուրը շինել, և երբ որ վերջացնում են, սկսում են փորձել նրա յատկութիւնը: Խփում են գերանի, քարի, երկաթի, բոլորն էլ կտրատում է պանրի պէս:

Այս որ տեսնում են վարպետները, մտածում են որ թուրը սեփականեն և նրա տեղ մի հասարակ թուր տան: Կոյր ծերունին որ գալիս է թուրն ստանալու, նրան մի ուրիշ թուր են տալիս: Ծերունին սկսում է շօշափել, փորձում է ճկունութիւնը, տեսնում է, որ պէտք եղածի չափ չի ճկում, գրպանից հանում է բիզը որ այնպէս է ծակում թուրը և անցնում միւս կողմը, ինչպէս ասեղը շորի միջով:

— Այս իմ թուրը չէ, ասում է, — սուէք իմ թուրը:

Վարպետները տեսնում են որ կոյրը վաղօրօք իր զգուշութիւնը բանեցրել է, թրի կտորից բիզ շինել տալով, տալիս են իսկական թուրը: Ծերունին փորձում է բզովը, գտնում է անմատչելի. փորձում է ճկունութիւնը, գտնում է այնքան ճկուն, որ կարող է կլորել և գնել ծոցումը:

Այս է ահա իմ թուրը, ասում է և շինելու վարձը վճարում:

Երբոր թուրը իր ձեռքով գնում է պատեանի մէջ, նա այնպէս է ամրանում, որ էլ հանել չէր կարող, եթէ ուզեցէ, բայց այդ չի իմանում ինքը: Այդ խորամանկութիւնը բանեցրել էին վարպետները, որ ճանապարհին ձեռքիցը խլեն իբրեւ անձանօթ աւագակներ:

Ծերունին ճանապարհ է ընկնում: Ծանալի կիսումը վարպետները հասնում են ետևիցը և ուզում են թուրը խլել: Ծերունին ուզում է պաշտպանուել, ուզում է թուրը պատեանից հանել, դուրս չի գալիս:

— Էհ, փառ չունի, թող դուրս չըգայ, ասում է ծերունին, — «Եթէ սա իմ թուրն է, պատեանովն էլ կրկարի»:

Այս առելով՝ վրայ է բերում թուրը պատեանով, և երկուսի էլ գլուխը թոցնում է:

Այդ ժամանակները դեռ վառօդը չէր գլուխած. քաջերի սահմանը իրանց թուրն էր: Երբ որ ծերունու որդին Ռուշանը հասունացաւ և յայտնի դարձաւ Քեօրօղլի (կոյրի որդի) անու-

նով, և հօր պատրաստած թրին տիրացաւ, նա
ոչ միայն շատ լաւ հասկացաւ նրա յարգը, այլ
այնպէս սիրահարւեց վրան, որ վերջը մի եր-
զով գովաբանեց նրան, ինչպէս և իր Ղաթթին:
Ահա այդ երգը:

Իմ աչքիս լոյս, իմ հոգիս, թուր,
Դու իմ անգին արմազ մաքուր, թուր.
Ձը կայ ոչինչ աշխարհումս
Որ քեզ համար լինի ամուր, թուր...
Թուր, թուր, թուր,
Իմ սիրական թուր:

Քո մէջն է իմ ուժն ու հոգին,
Դու ես շունչ տալիս իմ կեանքին, թուր.
Առիւծը դառնում է աղւէս,
Երբ շողում ես դու իմ ձեռքին, թուր.
Թուր, թուր, թուր,
Իմ գովական թուր:

Դու ես իմ տէրն, իմ պահողը,
Իմ մուրազին հասցնողը, թուր,
Աննման Նիզեար խանութիս
Դու եղար ինձ մօտ բերողը, թուր.
Թուր, թուր, թուր,
Իմ պատուական թուր...

Քեզ եմ պաշտում, քեզ եմ սիրում,
Դոհարներով քեզ զարդարում, թուր.

Սրախ բոլոր խորհուրդները
Քեզ եմ միայն յանձնարարում, թուր.
Թուր, թուր, թուր,
Իմ աննման թուր...

Խեղճ Քեօրօղլիս ի՞նչ կանէի,
Եթէ քեզանից զրկէի, թուր.
Սազը ձեռիս արտասուելով՝
Քեզ միայն, քեզ կը փնտրէի, թուր.
Թուր, թուր, թուր,
Իմ գովական թուր:

Վ Ե Ր Զ

Արդևոյ իմաստը իմաստը
 Բայց իմաստը իմաստը
 Իմաստը իմաստը իմաստը

Իմաստը իմաստը իմաստը
 Իմաստը իմաստը իմաստը
 Իմաստը իմաստը իմաստը
 Իմաստը իմաստը իմաստը

Իմաստը իմաստը իմաստը
 Իմաստը իմաստը իմաստը
 Իմաստը իմաստը իմաստը
 Իմաստը իմաստը իմաստը

Իմաստը իմաստը իմաստը
 Իմաստը իմաստը իմաստը
 Իմաստը իմաստը իմաստը
 Իմաստը իմաստը իմաստը

Իմաստը իմաստը իմաստը
 Իմաստը իմաստը իմաստը
 Իմաստը իմաստը իմաստը

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0329693

APM.
3-220

W 81
8710

ԳԻՆՆ Է 15 Կ.

18.719